

Շ. ՇԱՀԱԶԱՐՅԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹՆԵՐ

Մատենադարանի տպագիր գրքերի քարտարանները վերնայելու ընթացքում նորից հայտնաբերվեցին գրքեր¹, որոնք վրիպել են մատենագետներ Ա. Ղազիկյանի, Գ. Զարպհանալյանի, Թեոդիկի և Գ. Լեոնյանի ուշադրությանից և դուրս են մնացել նրանց մատենագիտական ցանկերից: Այս հազորդման մեջ նկարագրված են 13 այդպիսի գրքեր, որոնք կարելի է բաժանել երեք խմբի:

Ա. 5 գիրք, որոնք տպագրվել են տարբեր քաղաքներում և տպարաններում. 1700-ից մինչև 1838 թթ.:

Բ. 4 գիրք, տպագրված Կ. Պոլսի մահտեսի Աստվածատուրի, նրա որդիների ու թոռների անունը կրող տպարանում, 1699 մինչև 1810 թթ.:

Գ. Հնդկաստանի Կալկաթա քաղաքում 19-րդ դարի առաջին քառորդում գործող Ավետ Զնթյունյանի տպարանում տպագրված 4 գիրք և հավելյալ 3 գիրք, նույնպես տպագրված այդ նույն տպարանում, որոնց մասին տեղեկություններ կան նույն տպարանում տպված և սույն հազորդման մեջ նկարագրված «Ժամագիրք համառոտ վասն մանկան» գրքում Ավետ Զնթյունյանի թողած հիշատակարանից:

1.

(Հնաաիպ գրքերի հավաքածու № 1072)

ՀԱՄԱՌՈՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ /Տնօրինականաց տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի/ որ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ/ Այլ և թուղթն սիրոյ և միաբանութեան /Կոստանդիանոսի և Տրլատայ թաղաւորաց և սրբոցն Սեդեքս/տրոսի և Գրիգորի Լուսաւորչին/ մերոյ: /Տպեցեալ արդեամբք և գոյիւր/ Եղիայի Արհի եպիսկոպոսի /Թեթլէհէմի: սրբոյ ալրին/: Յամի տեառն ՌԶ և Հայոց ՌՃԽԹ {1700} յուլիսի ԻԷ (27): Ի Վէնէտիկ:

88 դարդափակ էջեր. $16 \times 11 \times 1$ սմ. չափի, կաշեպատ տախտակե կազմ. կազմի աստաղը մետաքսե գունավոր կտոր: Յուրաքանչյուր կողմից 2-ական թերթ պահպանակ: Փորագրություններ 2, 6, 25, 44 էջերին: Լուսանցազարդեր 3, 37, 41, 45, 83 էջերին: Վերջազարդեր 42, 43 էջերին: Զարդագրեր 3, 37, 41, 45, 83, 85, 86 էջերին: Գրաշարազարդեր: Շարվածքի չափը $12 \times 7,5$ սմ:

Բովանդակություն.— Այսոքիկ են տեղիք ամենայն տնօրինականաց Տեառն մերոյ յիսուսի քրիստոսի, որ ի սուրբ և աստուածաբնակ մայրաքա-

¹ Տե՛ս «Մատենագիտական նորույթներ» խորագրով մեր առաջին հազորդումը, տպագրված «Բանբեր Մատենադարանի», № 4, էջ 425—436:

ղաքն Երուսաղէմ, որք կան ի միջի և արտաքոյ նորին: Խրատ համառօտաբար Յաղագս այնոցիկ, որք տան երկրպագութիւն սրբոց տնօրինականաց... որ ի սուրբ Երուսաղէմ: Տաղ ասացեալ յակօր քահանայէ ի վերայ սուրբ քաղաքին Երուսաղէմի: Տաղ սրբոյն յակօրայ առաքելոյն որդւոյն զերեթեալ: Թուղթ սիրոյ և միաբանութեան մեծի կայսերն Կոստանդիանոսի և սրբոյն Սեղբեստրոսի վեհազունի փափին և Տրդատայ Հայոց լուսաւորչին... Տաղ ծննդեան: Տաղ ջրօրհնեացն: Տաղ յարութեան:

Գրքի մեջ չի նշված տպարանի անունը: Տառածներից ու տպագրողներից դատելով կարելի է ենթադրել, որ հրատարակվել է Նահապետ Գուլնազարյանի տպարանում, որտեղ ըստ թեոդիկի, 1687 թ. տպագրված է միայն Հովհաննես Կոստանդնուպոլսեցու «Պարզաբանութիւն հոգեհուազ սաղմոսացն Դաւթի մարգարէին» գիրքը:

2.

(Հնամիտ գրքերի հավաքածու № 24)

ԳԻՐԲ ՏՕՄԱՐԱՅ [Հայոց և Հռոմայեցւոց] ընդ որս և պարզատօմար և լուսնացոյց. և այլ բանք [յոյժ պիտանիք. ընդ] որս և Կաղանդացոյց. [և հարցմունք սրբոյն] Գրիգորի մերոյ Լուսաւորչին. և տեսիլ սուրբ/ Աստուածածնայ, զոր ետես ի լիառն ձիթենեաց. և/ հարցմունք սրբոյն Բարսեղի Կեսարացոյ/ ի թուին հայոց ՌՃԶԷ [1738]:

(16), 17—162, 175—176, 181—188, 225—250, 261—272 էջ: 11×8×2 սմ չափի: Դրոշմագարդ կաշեպատ տախտակե հնացած կազմ: Ռեստավրացիայի ենթարկած գիրք: Փորագրված կիսախորան 3-րդ էջին: Զարդագրեր 3, 39, 56, 140 էջերին: Վերջագարդ 239 էջին: Հիշագիր չի դրված սկզբի 16, 19, 20, 21, 23—28, 31, 185, 237 էջերին: Շարվածքի չափը 8,5×6 սմ:

Բովանդակություն.— Տօմար Հայոց: Տօմար Հռոմայեցւոց: Պարզատօմար ըստ Հռոմայեցւոց: Վասն հօթն մոլորականացն և կաղանդացոյցն: Տեսիլ սուրբ Աստուածածնին:

Օրինակի առանձնահատկությունը.— Սկզբի 16 էջերը էջակալված չեն: Էջակալությունը սկսվում է 17 էջից: Վերջից պակասում են թերթեր:

Ծանոթություն.— Վերջերս Հայկ. ՍՍԽ Պետ. գրադարանի աշխատակից Ռ. Իշխանյանը մեր հնատիպ գրքերը նայելիս նկատեց, որ 1643 համարը կրող Տօմարը նույն հրատարակությունն է, ինչ որ սույն՝ 24 համար կրողը: 1643 համար կրողը շտաի տիտղոսաթերթ, սկսվում է 10-րդ էջից: Գրքի միջից պակաս են 28—195 էջերը, վերջանում է 442 էջով՝ մեջընդմեջ թերթի:

Իսկ 24 համար կրողը, ինչպես տեսանք գրքի նկարագրությունից, ունի տիտղոսաթերթ, տեքստը սկսվում է 1-ից և վերջանում է 272 էջով: Կոպիտ ասած, մեկի սկիզբը դոյություն ունի, մյուսի՝ վերջը, որի հետևանքով բովանդակություններն էլ տարբեր են: 1643-ի բովանդակությունը հետևյալն է. Տօմար հայոց: Տօմար Հռոմայեցւոց: Պարզատօմար ըստ Հռոմայեցւոց: Վասն հօթն մոլորականացն և կաղանդացոյցն: Հարցմունք սրբոյն Բարսեղի Կեսարացոյ և պատասխանիք եղբօր իւրոյ սրբոյն Գրիգորի: Յանկ գրքոյս: Յիշատակարան Տպողի: Իգնատիոսի արարեալ մարմնախաղաց փորձիւ: Լուսնացոյց և երաղացոյց:

Երազման զոր ասացեալ է Դանիէլ Մարգարէն: Յաղագս շարժմանց որ են ցուցակ: Յաղագս շարժմանց հողմոց և ծովու: 304 էջի վրա տպագրված է «Յիշատակարան տպողի»: Էջը վերջանում է «վերջ» բառով: Սակայն ըստ երևույթին զրբի տպագրութիւնը այստեղ դադարեցվել է, հետո նորից շարունակվել: 303 և 304 էջերը կրկնված են: Ըստ որում 303 էջի վերևի կեսը նույնն է, ինչ որ նախորդ 303 էջի վրայինը, իսկ երկրորդ կեսին «Յամկ»-ի փոխարեն տպագրել են «Իգնատիոսը»: Այդտեղից տպագրութիւնը շարունակվել է:

304 էջի վրա եղած հիշատակարանի շնորհիվ իմանում ենք, որ գիրքը տպագրված է Ղազար կաթողիկոսի օրոք և Արքահամի տպարանում. «Աւարտեցաւ գրելուս որ կոչի բռն տօմար հայոց բարեխօսութեամբ սրբոյն Սարգսի զօրավարին: Ի հայրապետութեան տեառն Ղազարու սրբազան կաթողիկոսին... Արդ որք օգտիք սովաւ կարդալով յիշեցէք զնուստ Արքահամս և զգործ առօղան զխոյնցի Իգնատիոսն և զԱնտօնն»:

Երկու օրինակների միջև ընդհանուր են՝ 5—14, 21—22, 225—250, 261—272 էջերը: Մնացած էջերով մեկը լրացնում է մյուսին:

3.

(Հնաւիպ գրքերի հավաքածու № 1216)

ՃԱՇՈՅ ԳԻՐԲ ՓՈՔՐԱ/ԳՈՒՆԵՂ: /Արտահանեալ ի մեծ հաշոցէ գեղեցկաւ տիպ և վայելելու դադափարեցելոյ ի մատենից /հնոց թագաւորացն հայոց, յաղագս եկեղեցի/ ցական դպրոց: /Զի յառաջագոյն ասացեալ վերահասու/ լինիցին զգուշացեալ ուղիղ ընթերցման ի յատեան եկեղեցոյ առաջի մեծամեծաց/ այսինքն, եպիսկոպոսաց և վարդապետաց: Քահանայից և ժողովրդոց: /Ուստի պարտւնակէ սա յինքեան ի բոլոր/ տարւոջ զընթերցուածս համայնս դպրաց /որ ի ժամ պատարագի, այսինքն զՆոր երգոցին, /զԱռակացն, զՄարգարէիցն, զԱռաքելոցն /գործոց, զՊօղոսի թուղթսն և Կաթուղիկեայցն, և զԱղուհացից զերեկոեան /զրեանսն բոլոր:/ Տպեցեալ արդեամբք և գոյիւք տպագրողի / ի փառս քրիստոսի և ամենօրհնեալ մօր նորին:/ Ի հայրապետութեան տեառն Ղազարու սրբազան և աստուածաբան Կաթողիկոսին: /Նւ ի պատրիարկութեան սրբոյ Երուսաղէմի նորապսակ/ տեառն Յակօբայ արհի և Աստուածաբան վարդապետի /իսկ Կոստանդնուպօլսոյ պատրիարկ Տեառն Մինասայ արհի և աստուածաբան վարդապետի: /Ի թուին հայոց (1198), [1749] մայիսի Ին [25]:

812 զարդափակ, երկսյուն էջեր, փայտյա թավշապատ կաղմով. $21 \times 15 \times 6$ սմ չափի: Փորագրութիւններ 2, 224, 328, 352, 385, 400, 407, 430, 476, 548, 598, 688, 811 էջերին: Նախազարդեր 353, 386, 477, 549 էջերին: Լուսանցազարդեր 12, 19, 353, 386, 407, 477, 549, 599 էջերին: Վերջազարդեր 11, 407 էջերին: Տպարանազարդեր 74, 105, 249, 361, 599, 773, 782 էջերին: Հիշադիր ըկա բաղմամբիվ էջերին: Զարդագրեր (այբբ. կարգով) Ա, Բ, Գ, Ե, Զ, Ը, Թ, Ի, Լ, Մ, Կ, Զ, Ը, Մ, Զ, Ո, Պ, Ս, Վ, Տ, ՏՐ, Զ, Փ, Ք: Շարվածքի չափը 17×11 սմ:

Օրինակի առանձնահատկութիւններ. — 3—8 էջերը գրված են ձեռագրով: Պակասում են 11—14 էջերը:

Հրատարակութեան պատմութիւնը. — Ճաշոց փոքրագոյնները համառո-

տուժյունն է մեծ ճաշոցից, «Արտահանեալ ի մեծ ճաշոցէ»: Տպագրվել է Կոստանդնուպոլսում, Մարտիրոս դպրի տպարանում, իրեն իսկ «արդեամբք և գոյիւք»: Տպագրիչ Մարտիրոսը դրքի հիշատակարանի մեջ գրում է. «...Յղև աւարտ ճաշոց դրքիս հին և նոր կտակարանացն աստուծոյ...: Ի թուիս մերոյ (1199), [1750] ի մայիսի երեք...: Արդ որք ընթեռնոյք զսա, յիշեցէք զհանգուցեալ ծնողն իմ զմահտեսի Սարգիսն, և զմայրն իմ զՍիմայն և զեղբայրն իմ զԳէորքն... նաև յիշեսցիք զչնչին և զանպիտան ծառայս ձեր զՄարտիրոս դպիրս: Եւ զսիրելի որդեակն իմ զՏիրացու Սերօբէն, որ ի գործ շարաքարգութեան կապառեալ տառիցն և ցրմանց նոցին զցայգ և զցերեկ միայնակ՝ ոչ սակաւ կրեաց զաշխատանս...»:

4.

(Հայերեն գրքերի հավաքածու № 28713)

Գիրք [Պատմութեան] Սրբոյ և մեծի Քաղաքիս աստուծոյ Երուսաղէմիս և/ սրբոց Տնօրինականաց [Տեղեաց Տեղեաց Տեառն մերոյ] Յիսուսի Քրիստոսի: [Կոստանդնուպոլիս,, ի Տպարանի մայր դպրատան. Յամի Տեառն, 1807 և ի թուին հայոց ՌՄԾԶ:

353 զարդափակ էջեր. կաշեպատ ստվարաթղթի կազմ. կազմի աստառը գունազարդ թուղթ, 1թ սպիտակ թղթի պահպանակ: Մեծություն $20 \times 14 \times 2$ սմ: Փորագրություններ տիտղ. թերթի վրա և 8, 9 էջերին: Բաղմամբիվ զարդագրեր: Վերջազարդեր 34, 63, 162, 178, 184, 221, 258, 280, 281, 309, 323 էջերին: Լուսանցազարդ 9-րդ էջին: Հիշաբառ չի դրված 35, 67, 98, 103, 116, 199, 211, 219, 275, 337 էջերին: Շարվածքի չափը 16×10 սմ:

Հրատարակություն — 4-րդ:

Հեղինակ — Հովհաննէս Հաննա.

Բովանդակություն.— Երուսաղեմ քաղաքի և սրբավայրերի նկարագրությունը և պատմությունը: Տաղք, օրհնութիւնք — ներբողեանք նվիրված Երուսաղեմ քաղաքին:

Հրատարակության պատմությունը.— Գրքի հիշատակարանում նախապես տրված է 2-րդ և 3-րդ հրատարակությունների պատմությունը, իսկ սույն 4-րդ հրատարակության մասին հետևյալն է ասված... «... Ի սպառիւ և ի վերջանալ երրորդի տպագրութեան պատմագրքոյս այսորիկ՝ վերստին հրամանաւ և արդեամբ իսկ արժանաժառանգ սրբազան պատրիարքի սրբոյ Տնօրինական Տեղեաց Տեառն թէոգորոսի... արքեպիսկոպոսի՝ եղև այս շորրորդ տպագրութիւն գրքոյս: ... Արդ ի վայելելն զսա, և ի հրձիլն ձեր հոգևորական պատմութեամբ սրբոց տնօրինականաց տեղեացն Քրիստոսի. յիշեսցիք զպատրաստական ծառայ ձեր զտպագրիչ տիրացու Մարտիրոս զշարօղ և զցրուող գրոցս... Յամի տեառն 1807 և ի թուին հայոց ՌՄ ի ձեռն Տպագրիչ Մարտիրոսի»:

5.

(Հայերեն գրքերի հավաքածու № 8749)

ԽՈՐՀՐԴԱՏԵՏՐ յՈՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏԱ/ՐԱԳԻ/ Ըստ արարողության նկե/ղեցեացս Հայաստանեայց: /Ի Հայրապետութեան Տեառն Յովհաննիս Արժանքնաիր կաթողիկոսի Ամենայն հայոց և ասպետի/ [Հրամանաւ Տեառն Աստու-

ածարեալ Ա/ռաքելաշաւիղ վիճակաւոր Առաջնորդի և մետրապօլիտի հայոց Ղարաբաղայ և ալլոց: Տեառն ՊԱՂՏԱՍՍ/ԲԱՅ իշխանազնի Հասան Զալալիան Սրբազան Արք եպիսկոպոսի և Ասպետի: Ի թուականութեանս /1838 ՌՄՁԷ: /Ի տպարանի նորին բարձր /Սրբազնութեան/: Ի ՇՈՒՇԻ:

26 երկայուն գծափակ էջեր. $27,5 \times 19,5 \times 1$ չափի: 4 էջին գրաշարազարդերով ձևավորված խաչ: Հիշագիր չի նշված ոչ մի էջի վրա: Շարվածքի չափը 21×14 սմ:

Հրատարակություն.— 21-րդ:

Բովանդակություն.— Օրէնք արկանելոյ սպաս եկեղեցոյ: Աղօթք Առանձնական Պատարագիչ Քահանային: Հաւատամք ի մի Աստուած. Տէր Աստուած պօրութեանց... Յիշատակարան սրբոյ մատենիս:

Հրատարակության պատմություն.— Գրքի հրատարակութեան մասին հիշատակարանում գրված է. «Արդ՝ որովհետև Աստուածային մատենիս այսորիկ տուաջին տպագրեալքն էին մաշեալք և սպառեալք, վասն որոյ՝ ...երջանիկ հայրն... Գանձասարաց Պաղղասար մետրապօլիտ... իւրով արդեամբն ետ վերստին տպել...»:

Մանրություն.— Ա. Ղազիկյանը իր «Հայկ. նոր մատենագիտ.», «Խորհրդատետր» հատվածի տակ 20-րդ հրատարակությունը համարում է վեներտիկում 1832 թ. տպագրված հայերեն-իտալերեն լեզուներով խորհրդատետրը: 21-րդ՝ համարում է 1854 թվի տպագրությունը նույն տեղում: Իսկ Շուշիի 1838 տպագրությունը չի նշել (էջ՝ 1166): Մենք իրավամբ Շուշիի այս հրատարակությունը համարում ենք 21-րդ: Թեոդիկը Շուշիում տպագրված գրքերին հատկացված հատվածում թվում է այդ տպարանում տպագրված գրքերի ցանկը ժամանակագրական կարգով: Այս խորհրդատետրը չի մտել այդ ցանկի մեջ (էջ 183): Լեոնյանը «Հայգիրքը և տպագր. արվեստը» (Ե. 1958) գրքի մեջ կանգ առնելով Շուշիի տպարանի վրա, հիշատակում է 1837 թ. տպված «Շիլոնի կալանավորը» և 1839 թ. տպված Հասան Զալալյանի «Աղուանից պատմութիւն»: 1838 թ. տպագրված այս «խորհրդատետրը» բաց է թողնված (էջ 229):

ՄԱՀՏԵՍԻ ԱՍՏՎԱԾԱՏՈՒՐԻ ՏՊԱՐԱՆՈՒՄ ՏՊԱԳՐՎԱԾ ԳՐՔԵՐ

6.

(Հնատիպ գրքերի հավաքածու, № 1682)

ՇՆՈՐՀՈՔ ԱՄԵՆԱ/ԶՕՐԻՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ /ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲ ՏԵԱՌՆ/ մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և յօժանդակութեամբ հոգւոյն խորոյ սուրբաւատուի. Ըսկիզբն եղաք երաժշտական երգս Շարականաց. գեղեցիկ յօրինեալ ի սրբոց մերոց վարդապետաց. ի լուսատրութիւն և ի պայծառութիւն եկեղեցեաց Հայաստանեաց: ի Ըստ ասորց պատշաճին ըզտէրունեացն և ըզսրբոցն զօրհնութիւնսն. քաղուածովք եղաք զի մի իոք աշխատեսցի որոնել. նալ և զգիշերապաշտօնսն/ Զտէրունեացն և զմարտիրոսացն և զաւուր/պատշաճսն իւր սարօքն եղաք/ կարգաւ: Ի հայրապետութեան Սրբոյ Աթոռոյն էջմիածնի/ Տեառն նահապետի Սրբազան Կաթողիկոսին: Ինչ Սուրբ Երուսաղեմայ Հայրապետին Տէր/ Մինասին: Ինչ տպագրեցեալ ի տպարանի Ըստամպօլցի խօճայ Կարապետի որդի Տիրացու/ Աստուածատուրին: Արդեամբք եւ գոյիւք նոյնոյ: Ըստամպօլցի/ Տիրացու Աստուածատուրին: Եւ կեսարացի/ Սարգիսին. որ մականուամբ

ծառայ կոչի: Ի թուականութեանս Հայոց. ՌՃԽԸ (1699): Սեպտեմբեր ամսոյ ժԱ [11]: Ի մայրաքաղաքն Կոստանդնուպօլիս: Օգնեա Հոգիտ Սուրբ Աստուած հշմարիտ. զսկսեալս մեր դու հասոյ յաւարտի:

527,1 զարդափակ երկսյուն էջեր. $25 \times 18 \times 6,5$ սմ — շափի, կաշեպատ տախտակե դրոշմադարդ կազմ. կազմի 2-րդ կողի դարձերեսին դաճած կտոր: Փորագրութիւններ 4, 18, 47, 89, 206, 288 էջերին: Կիսախորաններ 5, 18, 90, 207, 289, 366, 446, 486 էջերին: Նախազարդեր 172, 227, 466, 502 էջերին. վերջադարդ ձեռքով նկարած 3, 171 էջերին. լուսանցադարդեր բազմաթիւ էջերի վրա: Զարդագրեր (թռչնագրեր) (այլբ. կարգով) Ա, Գ, Դ, Ե, Զ, Բ, Ի, Լ, Խ, Ս, Զ, Ը, Մ, Յ, Ն, Շ, Ո, Պ, Վ, Ց, Բ, Օ: Գրաշարադարդեր: Հիշագիր չկա 27 էջին: Շարվածքի շափը 20×14 սմ:

Բովանդակութիւն.— Նըշանակութիւն երգողաց զշարականն: Շարակնոց: Դանկ քաղուածու Շարակնոցիս: Վասն անունց յօրինողաց զշարականս, որք սկսեալք եղեն ի թուոյն Քրիստոսի և այլք ի մերում թուոյ: Անուանք խաղից շարականաց: Վասն սկսանելոյ ձայնից շարականաց: Տիշատակարան:

Սրինակի առանձնահատկութիւններ.— Գրքի 3-րդ էջի վրա երեք տարբեր անձնավորութիւնների կնիքների դրոշմանիշեր կան. հավանաբար այն անձանց, որոնց հաջորդաբար պատկանելիս է եղել գիրքը: 82—83 էջերի միջև ներդրված են 4 թերթ ձեռագիր շարականներ վերնադրված «շարական նորագիւտ սրբոյ: Գէորգայ զօրավարին» և «շարական նորագիւտ սրբոց առաքելոցն Թաթևոսի և Բարդղիմոսի»: 4-րդ թերթը՝ մաքուր:

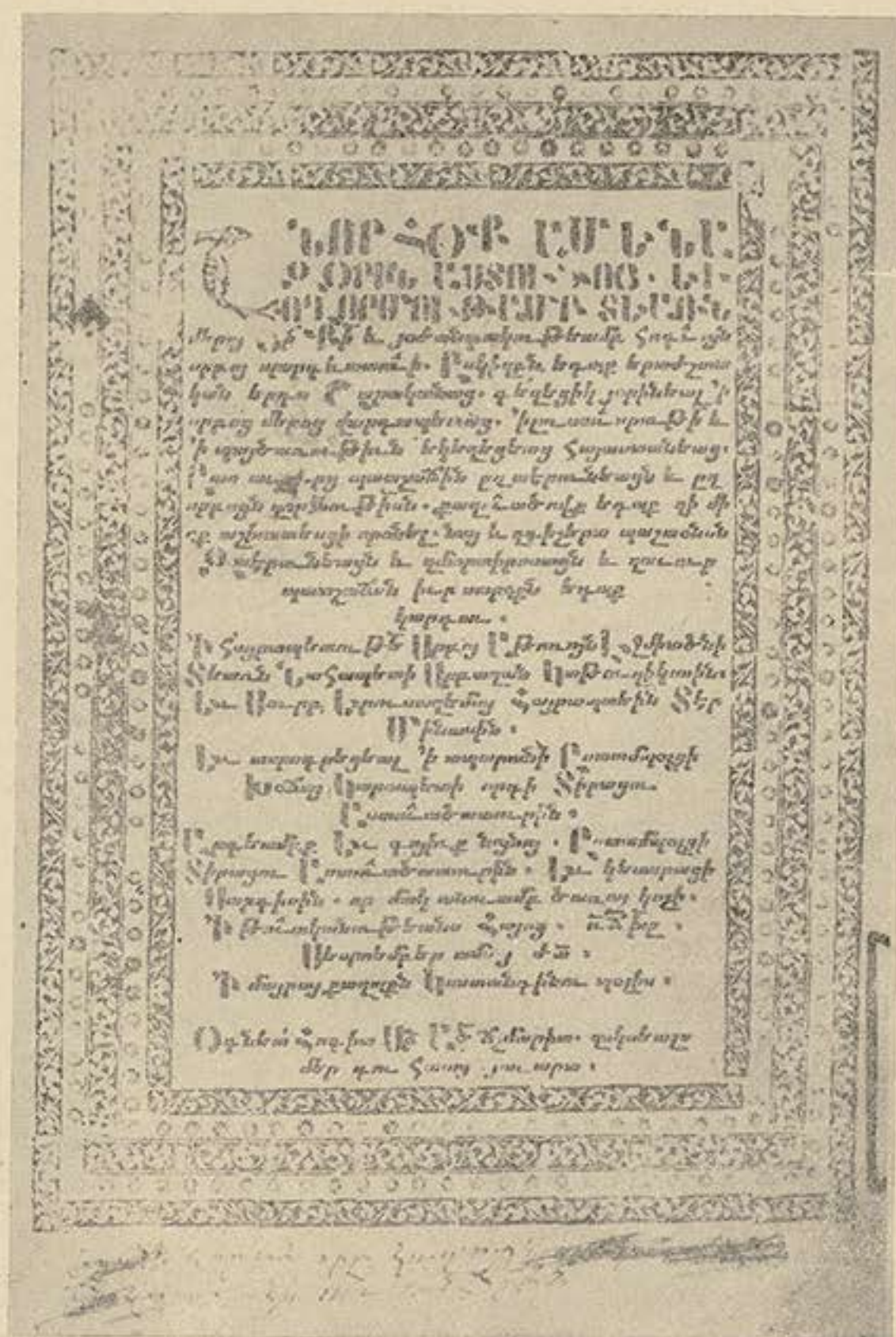
Հրատարակութեան պատմութիւն.— Ինչպես նշված է տիտղոսաթերթի վրա, գիրքը տպագրվել է Կ. Պոլսում տիրացու Աստուածատուրի տպարանում ՌՃԽԸ [1699] թվականին, հենց իրեն՝ տպարանատիրոջ և կիսարացի Սարգսի ծախքով:

Մինչև օրս մեր մատենագետների մոտ այն կարծիքն է տարածված, որ տիրացու Աստուածատուրի, կամ ինչպես ինքն է իրեն անվանում՝ տրուպ, մահտեսի Աստուածատուրի կամ Աստուածատուր Ապուշխցու տպարանը Կ. Պոլսում հիմնադրվել է 1700 թվականին:

Մեր ձեռքի տակ գտնվող սույն Շարակնոցի տպագրութիւնը սակայն սկսվել է 1699 թվականից և ավարտվել է 1700 թվականին: Գրքի ավարտման մասին հիշատակարանի մեջ կարդում ենք. «Շնորհօք և ողորմութեամբ տեառն մերոյ... յանդ ելիալ աւարտեցաւ տառս երաժշտական, որ և կոչի ձայնգաղ Շարակնոց: Ի թուականիս Հայոց ՌՃԽԹ [1700], օգոստոսի ժՅ [15] ի մայրաքաղաքն Կոստանդնուպօլիս...» (526 էջի դարձերես): Իսկ «Գիրք աղօթից»-ի տպագրութիւնը սկսվել է ՌՃԺ [1700] թվի մարտի 20-ից (ըստ տիտղոսաթերթի) և ավարտվել է 1702 թվի մայիսի 5-ին, ինչպես այդ կարդում ենք նարեկի հիշատակարանում. «Եւ եղև յաւարտ տպագրութեանս սրբոյ մատենիս ի թուոյ փրկչին ՌՉԲ և հայոց ՌՃԺ, ամսեանն մայսի Ե...» (էջ ՃԾԱ-ի դարձերես):

Ուրեմն այդ տպարանի առաջին արգասիքը պետք է համարենք այս Շարակնոցը և ոչ թե նարեկը և տպարանի պատմութիւնը պետք է սկսել ոչ թե 1700, այլ 1699 թվականից:

Գրքի տպագրութեանը մեծ մասնակցութիւն է ցույց տվել Կեսարացի Սարգիսը ոչ միայն նյութական օժանդակութեամբ, այլև գրքի շարելու, սրբագրելու գործում: Հիշատակարանի մեջ նրա մասին կարդում ենք. «Արդ դարձե-

1699 թ. Մահաբեի Աստվածատուրի տպարանում տպագրված
Շարակնոցի տիտղոսաթերթը

ալ աղաչեմ յիշեցէք ես նուազս յամենից զՍարգիսս զի կարի յոյժ աշխատեցա ի շարելն և ի սրբազրելն զի ամենեկին Ոսկան վարդապետին շինած բաղուածուի վերա. իւր շինած շարակնոցի վերա շարեցի...»¹: Գրքի տպագրության վրա աշխատել են տպարանի աշխատակիցներ «զտէր Ղազարն... զի կարի յոյժ աշխատեցաւ ի սրբազրութեան սորին... Այլ և յիշեսցիք զաշխատաւորս սորին զթութերն և զՄիքայէլն և զԵղեայն... զի կարի յոյժ աշխատեցան և դուք յիշեալ յիշիք...»:

Մանրութիւն.— Այս Շարակնոցը ստացվել է Քիշնև քաղաքի հայոց եկեղեցուց Մատենադարանի աշխատակից Ֆ. Պողոսյանի միջոցով, ուր նա գործուղվել էր 1959 թ. նոյեմբերին: Բերած հայերեն բաղմամբով հին գրքերի միջից հայտնաբերվեց այս Շարակնոցը, որը նորութիւն էր մեր գրադարանի համար: Այդ գրքից չկա նաև Պետ. գրադարանի հաղվագչուտ և անձեռնմխելի գրքերի հավաքածուում: Գիրքը այժմ պահպանվում է Մատենադարանի հնատիպ գրքերի հավաքածուում 1682 համարի տակ:

7.

(Հնաախպ գրքերի հավաքածու № 1258)

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ /ԵՐԳԵՅՄՈՒՆԲ/ ՀՈԳԵԻՈՐԱԿԱՆԲ /Աստուածանոց և երջանկաց սրբոց վարդապետաց Հայոց թարգմանչաց, ի լուսաւորութիւն և ի պաշտաութիւն եկեղեցեաց Հայաստանեայց: Ըստ ատուրց /պատշաճին զտէրունեացրն և զսրբոցն/ զօրհնութիւնան — քաղուածովք եղաք /զի մի ոք աշխատեսցի սրտնել, նայ և/ զգիշերապաշտօնսն, Զտէրունեացն /և զմարտիրոսացն և զաւուր պատշաճ/սրն իւր սարօքն եղաք կարգաւ: /Ի թուականիս, ՌՃՀԳ [1724], Յու նուարի ա /Ի տպարանի տրուպ Աստուածատրոյ:

528 երկսյուն, զարդափակ էջեր, կաշեպատ, զրոշմազարդ փայտե կազմով, 24×18×6 սմ չափի: Փորագրութիւններ 4, 18, 46, 206, 288 էջերի վրա: Լուսանցազարդեր կան բաղմամբով էջերի վրա, նախազարդեր՝ 5, 90, 172, 207, 227, 289, 366, 446, 486, 502 էջերի, վերջազարդեր՝ 3, 89 էջերի վրա: Զարդատառեր և թռչնադրեր (այլբբ. կարգով) Ա, Բ, Գ, Ե, Զ, Է, Թ, Ժ, Ի, Լ, Ժ, Ծ, Յ, Ն, Ո, Պ, Ս, Բ, Յ, Օ, Փ: Շարվածքի չափը՝ 20×14 սմ:

Հրատարակութիւն.— 6-րդ:

Օրինակի առանձնահատկութիւններ.— 46 էջից հետո էջակալութիւնը ընդհատվում է և շարունակութիւն կազմող 3 էջերի վրա զետեղված է «Զրուեալ մեծացուցէքն յամէն ձայնից եղաք աստ կարգաւ» ծանոթութիւնը, որից հետո տեքստը 47 էջից շարունակվում է: Գիրքը տպագրված է երկսյուն և շարականները ձայնագրված են հայկական խաղերով:

Բովանդակութիւն.— Նշանակութիւն երգողաց Զշարականն: Վասն անուանց յորինողաց զշարականս, որք սկսեալք եղեն ի թրոյն Քրիստոսի և այլք ի մերում թրոյ, Անուանք խաղից շարականաց: Վասն սկսանելոյ ձայնից շա-

¹ Ակնարկում է Ամասերդամում 1664 թվականին Ոսկան Երեանցու տպարանում տպագրված Շարակնոցը:

բականաց: Շարականներ: Յանկ շարականիս: Տեառն ներսէսի կաթուղիկոսի Ասացեալ վասն առ ի Քրիստոս ննջեցելոց: Յանկ քաղուածու Շարականիս: Յիշատակարան:

Հրատարակութեան պատմութիւնը.— Գրքի հիշատակարանի մեջ կարդում ենք. «Արդեամբք և գոյիւք անդամչեցի Աստուածատուրի որդի մահտեսի Ղարախանն և ագուլեցի պ. Սարգիսի որդի պ. Յարութիւն, ևս ըստամպօլցի պ. Դանէլի որդի տիրացու Մովսէսն, դարձեալ ըստամբօլցի պ. Կարապետի որդի մահտեսի Գրիգորն, և շորից բարեպաշտիցն խորհուրդ արարեալ և ետուն տպագրել զմատենանս դայս: Ի տպարանի պ. Կարապետի որդի տրուպ Աստուածատուրի»:

8.

(Հնատիպ գրքերի հավաքածու № 959)

ԱԻԵՏԱ/ՐԱՆ /Տեառն մերոյ /Յիսուսի Քրիստոսի/: Տպեալ Հրամանա: Տեառն Զարարիայ աղգասէր /և բարեկարգ Պատրիարգի: /Ի Կոստանդնուպօլիս: /Յամի Տեառն 1796/: Ի Հայոց ՌՄԽԵ: /Ի Տպարանի Աստուածատուրի:

364 զարդափակ երկսյուն էջեր, կարմիր գույնի կաշեպատ, դրոշմազարդ փայտե կազմ. 4 թ. պահպանակ, $26 \times 19 \times 4$ սմ չափի, կազմի տակ գուն. թուղթ: Փորագրութիւններ կան 18, 24, 45, 68, 82, 94, 110, 112, 114, 120, 186, 190, 195, 202, 284, 286, 290, նախազարդեր՝ 10, 11, 19, 121, 187, 291 էջերի վրա: Բազմաթիւ վերջազարդեր, լուսանցազարդեր: Զարդագրեր (այբբ. կարգով) Ա, Բ, Գ, Դ, Ե, Զ, Ը, Ժ, Ի, Լ, Մ, Յ, Ն, Ո, Ս, Ք: Հիշաբառ չկա 41, 47, 533 էջերին: Շարվածքի չափը՝ 18×12 սմ:

Հրատարակութիւն — 11-րդ:

Բովանդակութիւն.— Եւսեբիոս Կարպիանոս Սիրելի եղբօր ի տէր ողջոյն: Երատ վասն զանազանից թուոց սրբոյ Աւետարանիս... Աւետարան ըստ Մատթէոսի, Մարկոսի, Լուկասու, Յոհաննու: Յիշատակարան սրբոյ Աւետարանիս տպեցման:

Հրատարակութեան պատմութիւնը.— Աւետարանը տպագրուել է Զարարիա պատրիարգի հրամանով: Գիրքը տպուել է Կ. Պոլսում, Աստվածատուրի տպարանում: Տպագրութեան աշխատանքը կատարել է Մատթեոս դպիրը: Տպագրիչի և տպագրութեանը օժանդակող անձնավորութիւնների մասին գրքի հիշատակարանում ասված է. «Արդ՝ որք հանդիպիք, յիշեցէք ի մաքուր յաղօթս ձեր... Այլ և զտպագրիչն սորին զՄատթէոս նուաստ դպիրս (որ տպագրաւ իմով տպեցի). ընդ քեռն իմոյ Բրաբիօն նօտարի և ընդ ձեռնասուն աշակերտի մերոյ գրաշար Մանուէլի, և ընդ մեկանահար Վանեցի Գասպարի...»¹:

¹ Մատթեոս դպիրը 1792 թվից մինչև 1794 թ. աշխատել է «Մայր դպրատուն» անունը կրող տպարանում, որպէս տպարանի տնօրէն: Նա, ըստ Թեոդիկի, այդ տպարանում տպագրում է 5 անուն գիրք, և ապա հետանում է ու գործում է առանձին (Տիպ ու տառ, էջ 64): Մինչև իրեն սեփական տպարանի հիմնադրումը, որը գործել է 1800—1825 թթ. նա աշխատել է այլ տպարաններում: Ահա այդ ժամանակաշրջանում նա Աստվածատուրի տպարանում տպագրել է այս Աւետարանը:

9.

(Հայերեն գրերի հավաքածու № 12201)

ԳԻՐՔ /ԱՂՕԹԻՑ: /Ասացեալ սրբոյն Եփրեմի/, խուրայն Ասորայ: /Տպագրեցեալ ի Հայրապետութեան Գեղարհաւ Աթոռոյն Սրբոյ էջմիածնի Տեառն Դանիէլի Սրբազան կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց: /Եւ ի Պատրիարքութեան Սրբոյն Երուսաղէմի/ Տեառն Թէոդորոսի երջանկաւայլ վարդապետի: /Վեհափառ Հրամանաւ Մեծի/ Արքայանիստ մայրաքաղաքիս Կոստանդնուպոլսի Սրբազան Պատրիարքի Տեառն Յօհաննու /Աստուածաբան կոչեցեալ վսեմաբան րարունապետին: /Ի թուին Հայոց ՌՄԾԹ [1810] փետրվարի Գ. /ի Տպարանի Յոհաննիսեան Պօղոսի:

111 էջ, կաշեպատ ստվարաթղթե կազմ, 2 թ. հնագած թղթե պահպանակ. 13×5 , 5×1 սմ չափի: Փորագրություն 2-րդ էջին: Նախադարձ 3-րդ էջին: Զարդադրեր 3, 61, 62, 74, 96, 98 էջերին: Վերջադարձ 60 էջին, հիշաբառ չի դրված 6, 11, 13, 14, 31, 32, 33, 35, 38, 40, 49, 50, 54, 62, 70 էջերին: Շարվածքի չափը 11×7 սմ:

Հրատարակություն — 6-րդ:

Բովանդակություն. — Աղօթք զօրաւոր Սրբոյ հօրն Եփրեմի խուրայն Ասորայ: Ճե [140] աղօթք: Նորին դարձեալ Աղօթք... առ Տէր Աստուած: Աղօթք յորժամ յորոգայթ անկանի որ Ասացեալ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի: Ս. Աթանասի և Եփրեմի խոստովանութիւն: Աղօթքներ Գրիգորի նարեկացոյ: Մաղթանք առ սուրբ Աստուածածինն: Զափածո քառյակներ, որոնք սկսվում են այբուբենի տառերով:

Հրատարակութեան պատմություն. — Գիրքը տպագրվել է Կոստանդնուպոլսի պատրիարք տ. Յօհաննու հրամանով, Հովհաննիսյան Պողոսի տպարանում, որի մասին գրքի հիշատակարանի վերջին թերթի (էջ՝ 111) վրա կարդում ենք. «Արդ՝ ով բարեմիտ ընթերցողը սորին, ի հանդիպիլն ձեր սոյնոյ գրքկանս յիշեսչիք ի Քրիստոս յոյսն մեր բնաւիցս, զՏիրացու Պօղոսս՝ հանդերձ բարեջան և բազմաշխատ որդւովք իմովք տիրացու Աստուածատուրին և տիրացու Գէորգաւ զՍիմէօնին և զԳալուտիին, որք շարեցին զգիրս կապաբեայս...»:

ԱՎԵՏ ԶՆԹԼՈՒՄՅԱՆԻ ՏՊԱՐԱՆՈՒՄ ՏՊԱԳՐՎԱԾ ԳՐՔԵՐ

10.

(Հայերեն գրերի հավաքածու № 22264)

ԺԱՄԱԳԻՐՔ /Համառօտ վասն/, ՄԱՆԿԱՆ/: Հարիւր երեսուն և եօթն երորդի հայրապետութեան/ Տեառն Եփրեմի ամենայն /կաթողիկոսի: /Արդեամբ և ծախիւք յա/տուկ օգնական լինելոյ մեր /Ազնեից: /Աշխատասիրութեամբն Զընթլում/ Աւետ Խօջիջանեան կոչեցելոյ: /ի Տպարանի Աւետ Զընթլումեանի: Յամի Տեառն... 1812 ի Կալկաթա:

5, 3—384 էջ, ստվարաթղթե կազմով. $14 \times 8 \times 2$ սմ չափի: Փորագրություն 5-րդ էջին: Բազմաթիվ զարդադրեր: Կիսախորան 76, 143, 242, 304, 336 էջերին: Վերջադարձ 71, 129, 335, 364, 383 էջերին: Գրաշարադարդեր: Շարվածքի չափը 11×6 սմ:

Բովանդակություն.— Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից: Երգ Տեառն ներսէսի կաթողիկոսի: Քարոզներ: Սաղմոսներ: Մաղթանք սրբոյն Գրիգորի Նարեկացւոյն: Աղօթք ներսէսի կաթողիկոսի: Շարական և այլն:

Օրինակի առանձնահատկությունը.— Գրքի տիտղոսաթերթին և 101 էջին Կալկաթայի գրադարանի կնիքը: Սկզբի և վերջի մի քանի թերթերը որդնակեր:

Հրատարակության պատմությունը.— Աւետ Զննելումյանը գրքի հիշատակարանի մեջ (էջ՝ 2) տպագրութեան մասին հետևյալն է ասում. «... և ի թախանձմանէ բարեսէր արանցս այսոցիկ ազնուաց՝ զորոց անունքն զորոշմեալ էմ ի ներքոյ՝ տպեցի... ժամագիրքս ոչ որպէս յառաջն կայր որ տպագրեալ էր ի քաղաքին Կոստանդնուպօլսոյ, այլ այս վասն մանկանց, նաև եղի զԴանիէլն, և թուլթք սրբոյ Պօղոսի Առաքելոյն... վասն զի ժամագիրքս այս վասն մանկանց ընթեռնելոյ տպեցի սակս որոյ խնդրեսցին... Տէր Յովսէփ Ստեփանոսեան... Յովսէփ էմինեան (թվում է 28 անուն), որոնք են յորդորողք և պատճառք տպեցման վերն յիշեցեալ գրոց...»:

Մանորություն.— Կալկաթայում 19-րդ դ. սկզբներին գործող հայ տպարանի վերատեսուչ Ավետ Զննելումյանը այս գրքի հիշատակարանում իր տպարանի հիմնադրման մասին գրում է. «Օժանդակութեամբն հոգւոյն սրբոյ յանձրն առի անձամբ իմով զշարչարանս յանձին կրել՝ և հաստատել զտպարանս Հայոց՝ ի պարծանս Ազգիս իմոյ թէպէտ շարչարանս բազում լինելոյ՝ երբեմն սրտըջանայի, բայց պտուղն նորին տեսանելով ցնծայր սիրտն իմ, որոյ զջանս եռապատիկ լինիւր ոչ հայելով զշարչարանս, և զծախս սոյն գործարանիս՝ քրտնաթափ ջանիւք յետեալ լինէի՝ ոչ այլ ինչ երևէր առաջին աջաց իմոց՝ եթէ ոչ կատարումն տալ սոյն գործոյս, վասնորոյն նախ տպեցի զԱյբուրենարանն՝ յետ այնու օժանդակութեամբն և ի թախանձմանէ բարեսէր արանցս այսոցիկ ազնուաց՝ զորոց անունքն զորոշմեալ էմ ի ներքոյ՝ տպեցի Ազգաբարձ, Տառեկան Տօնացոյցն, Պատմութիւն Սրբոյն Յովնանու Ոսկերեւանին, յուսկ յետ ժամագիրքս» (էջ՝ 2):

11.

(Հայերեն գրքերի հավաքածու № 3385)

ԴԻՐՔ ԽԱՂՄՈՍԱՅ ԴԱԷԹԻՆՆ ՈՐԴԻՈՅ ՅԵՍԱԵԱՅ |Հոմերական ոտիւք չափեալ ի Յարութիւնէ Սահակեան աղանութեանց նոր |Զուգայեցոյ: Ի տեսան ի պատիւ և ի վայելս մանկանց |սիրովնի սրբոյ եկեղեցոյ: Ի հայրապետութեան տեսան Եփրեմի սրբազան կաթողիկոսին ամենայն հայոց, որ ի լուսանկարն սուրբ էջմիածին: |Արդեամբք և Մախիւք օժանդակք լինողաց գործարանի: |Յամի կենարարին մերոյ 1815| և ի թուականութեանս Հայոց 1264: |Ի Տպարանի Զննելումեան Աւետի: Ի ԿԱԼԿԱԹԱՅ:

Տիտղ. թ. 367—372, 1—366, 373—375 էջերը: 18×11×3 սմ չափի: Կիսախորաններ 1, 32, 40, 82, 129, 169, 212, 251, 293, 338 էջերին: Վերջազարդեր 21, 26, 39, 48, 117, 121, 250, 292, 366 էջերին: Զարդագրեր յուրաքանչյուր սաղմոսի նախասկզբին: Շարվածքի չափը 13×7 սմ:

Բովանդակություն.— Յառաջաբանութիւն: Առ մանկունս եկեղեցոյս Հայաստանեայց: Բան առ ազնուական պարտն Սեթղ Սեմեան խնդրող ոտանաւոր չափմամբ շարահիւսութեան սրբոյ մատենիս, հոգեհուազ սաղմոսացն

Դաւթի: Գիրք սաղմոսաց Դաւթի: Նախագուշակ տեառն մարգարէ...: Մաղթանք: Երեք մանկունքն ի մէջ հնոցին: Երգս օրհնութեան սրբոյ կուսին: Երգս օրհնութեան երգեալ նորուն...: Աղօթքներ...: Յիշատակարան:

Հրատարակութեան պատմությունը.— Սաղմոսարանը հոմերական տաղաչափության է ենթարկել Հարություն Աղանուրյանը, Սեթ Սեմյանի խնդրանքով: Այս մասին գրքի առաջաբանում ասված է (էջ՝ 368—370): «Արդ մի ոմն ի յազնուական բարեկամաց մերոց սիրելեաց աստուածայնոյն փափագողաց գորով միշտ տարփացող ընթերցանութեան հոգեարուլիս սաղմոսացն Դաւթի, խնդիր արար ի մէնջ զբոլոր սաղմոսն հոմերական տաղաչափութեամբ յօրինել... զի յարածամ առ ինքն ունելով ընթերցմամբ նորին զմայլիցի հոգեպէս... զպատճառն տաղաչափութեան սուրբ գրքոյս Ազնուամեծար բարեկամն իմ Պարոն Սեթայ Սեմյան»: Գրքի հիշատակարանի մեջ (էջ՝ 373) Ավետ Զնթլումյանը գրում է. «... աւարտեցաւ տպագրումն այս հոմերական տաղաչափութեամբ Սաղմոս Դաւթի, որ յօրինեալ էր քաջ ճոռոմարան պ. Յարութին Սահակեանէ (Աղանուրեան) ի Պասրա քաղաքի յամին կենարարին մերոյ 1808: Իսկ այժմ տպագրեցաւ ի Կալկաթա քաղաքիս արդեամբ և ծախիւք զուարթամիտ և առատածեռն ազգիս մերոյ»: Գիրքը տպագրվում է նորից հայ բարերարների օժանդակությամբ, որոնց (23 մարդու) ազգանունները տպագրիչը բերում է հիշատակարանի մեջ:

Օրինակի առանձնահատկությունը.— «Յառաջաբանութիւնը» տպագրված է 367—372 էջերին, բայց կազմելու ժամանակ դրվել է էջագրությունից առաջ: առաջաբանի տեղը:

12.

(Հայերեն գրքերի հավաքածու № 3316)

ԳԻՐԲ ՆՈՐ ՍՈՐ ԿՈՇԻՆ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿ ԲՈՒՐԱՍՏԱՆԻ: Հաւաքեալ ի Հին և նոր կտակարանէ: Յորում աւանդին պատմութիւնք. սկսեալ 1921 ամօք յառաջ բանգ քրիստոսի. մինչև զամ Տեառն 33: Եվ համառօտ բանք խրատական. ասացեալ ի ժողովոյէ Յնսուայ. որդւոյ սիրաքալ: Ի հայրապետութեան Տեառն Եփրեմ ամենայն հայոց կաթողիկոսի Յոզնաջան աշխատասիրութեամբ Հաւաքեալ և ընծայեալ ի լոյս յարմարագրութեամբ ի Զընթլում Աւետեանէ լրածանեալ ի յերկուս հատորս՝ Արդեամբք և Ծախիւք նոյն Զընթլում Աւետի. լատոր Ա.՝ Ի ԿԱԼԿԱԹԱՅ, յամի տեառն 1816 ի Տպարանի Աւետ Զընթլումեանի:

Տիտղ. Բ. 201 էջ, 22×14,5×2 սմ չափի: Մեկ զարդագիր առաջին էջի վրա: Շարվածքի չափը 14×9,5 սմ:

Բովանդակություն.— Քարգմանական պատմութիւն հին և նոր կտակարանին, որ կոշի նորատունկ բուրաստան:

Հրատարակութեան առանձնահատկությունը.— Տպագրված է երկսյուն, առաջին սյունակը հայերեն, երկրորդը, անգլերեն:

Տպագրության պատմությունը.— Ինչպես գրված է տիղոսաթերթի վրա, գիրքը լոյս է ընծայել Զընթլում Ավետյանը իր միջոցներով:

«Յոզնաջան աշխատասիրութեամբ հավաքեալ և ընծայեալ ի լոյս... ի Զնթլում Աւետեանէ»:

13.

(Հայերեն գրերի հավաքածու № 12927)

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ /Երգ երգոց անուանեալ բանիցն Սաղոմոնի/ Հաւաքեալ և մեկնեալ ի Յակոբայ վարդապետէ Կարնեցոյ Սիմոնեան. ըստ մասին ի սուրբ էջմիածին, և ըստ մասին և յարգրում, խընդ/րանօք և յորդորմամբ Տեառն Արքահամու լիաշնորհ վարդապետի, /և մաքրակրօն գերահռչակ արք եպիսկոպոսի, և վերատեսչի զմիւռ/նոյ մայրաքաղաքի, որոյ զկնի հրաւիրեալ եղև ալցելու երկրին սիւնեաց՝ գերահռչակ վանացն Ստաթէի Առաքելոյն ուրանօք հանգուցեալ եղաւ ի շիրմի ի ներքոյ խաչակոտ սեան դաւազանի/ նորին. և իմ յաջորդեալ ի նմանէ ի կենդանութեան իւրում: /Ի գերապայծառ հայրապետութեան Տեառն Ղուկասու սրբազան կաթողիկոսի, և գերերջանիկ ծայրագոյն Պատրիարքի ամենայն Հայոց:/ Եւ ի Պատրիարքութեան սրբոյ Երուսաղէմի Տեառն Յովակիմայ քաղց/րաբարոյ վարդապետի և արհի եպիսկոպոսի: /... Ի թուականութեան Արամեանս տոհմի ի 1231: Ի սեպտեմբերի/ ամսոյ: /Եւ ի նարգենիս տպագրութեամբ ի լոյս ընծայեցաւ Ծախիւք օւսումնասէր և բարեպաշտ մերազնեայ պատանեկաց:/ Հարիւր երեսուն և եօթներորդ ամի Հայրապետութեան Տեառն /Եփրեմի Սրբազնակատար կաթողիկոսի ամենայն հայոց: /Եւ յԱռաջնորդութեան սրբոյ Ամենափրկչի Աթոռոյն մերոյ Տեառն/ Կարապետի Արք եպիսկոպոսի, որ ի նորն Ձուլա: /Յամի Տեառն 1820:/ Ի թուին հայոց 1269: Ի Տպարանի Էրկոցոմնց եղբարց հարազատաց Աւետիս Յովհաննէսի Ջընթ/լում Ավետեանց: /Ի ԿԱԼԿԱԹԱՅ:

Տիտղ. թ. 1, Ժ, 377, 10 էջ. Կաշեպատ տախտակի կազմ: 6 թ. պահպանակ: $20 \times 14 \times 2,5$ սմ չափի: Փորագրություն 1-ին էջին: Վերջադարդ Ժ և 377 էջերին: Զարդագիր 1-ին էջին: Էջախորագիր: Շարվածքի չափը 16×10 սմ:

Բովանդակություն.— Բան առ խոհեմամիտ և երկիւղած մերազնեայ ընթերցողս (Ջնթլում Ավետյանի ստորագրությամբ): Մեկնութիւն մակագրութեան երգ երգոց անուանեալ բանից Սաղոմոնի: Ցանկ երգ երգոց անուանեալ բանիցն Սաղոմոնի: (Այբբենական կարգով):

Օրինակի առանձնահատկությունը.— Առաջին և վերջին էջերին կա վանի «Հայկդ. կետր. վարժ.» կնիքը: Երկրորդ էջին խաչաձև շափածո բանաստեղծություն նվիրված գրքին:

Հրատարակության պատմությունը.— Գիրքը գրել է Հակոբ վարդապետ Կարնեցին 1782 թվին: Այդ ձեռագիրը 38 տարի հետո էջմիածնի միաբան Թովմաս վարդապետը տարել է Հնդկաստան և 1820 թ. Կալկաթայում տպագրվել է Ավետ և Հովհաննես Ջնթլումյանների տպարանում: Այդ մասին Ավետ Ջնթլումյանի նախաբանի մեջ գրված է. «Առ սոյն վերադասի և հոգելից մատեանս այս մեկնութիւն երգ երգոց անուանեալ բանիցն Սաղոմոնի, աշխատասիրեալ ի բանիրուն և քաջաբան Տեառն Յակոբայ վարդապետի Սիմոնեան Կարնեցոյ, ի միաբանութենէ մեծի... սրբոյ էջմիածնի, զոր և երեսուն և ութ ամօք առաջ ի յօգուտ մանկանց եկեղեցոյ արարեալ, իսկ ի նարգենիս ի գալ ի կողմանս հնդկաց նոյնոյ Սրբոյ Աթոռոյն էջմիածնայ... միաբան... Թովմաս վարդապետին ունէր ընդ իւր զայս գիրք ի զօսանս ուսումնասիրութեան իւրում, զոր տեսեալ մերազնեայ ընթերցասէր պատանեկաց... և առեալ զճաշակ սորին քաղցրութեան, վառեալ բորբոքեցան... և ոչ արժան վարկան այսպիսի գանձ հոգեշահ... Թողուլ ընդ գրուանան և ի խորշ մթութեան ծած-

կեալ... ին հանգանակաւ իմն գոգցես զծախս տպեցման սորին ժողովեալ, ետուն զպատուականս այս գործ տպեցմամբ ի լոյս բնծայել... զի պատուականութիւն սորին ամենեցուն քաջահայտ երևեսցի...» (էջ՝ Բ.):

Ձեռագիր հիշատակագրութիւն գրքի վրա. — Գրքի ժ էջի վրա կա Բարսեղ քաղաքում 1840 թ. Սուրբիս Վանանդեցու ձեռքով գրած մի համառոտ հիշատակագրութիւն գրքի նվիրաբերման վերաբերյալ:

III. ШАХНАЗАРЯН

БИБЛИОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

Резюме

В этом сообщении описаны 13 старопечатных уникальных книг, оставшихся вне поля зрения армянских известных библиографов.

Эти книги разделены автором на три группы. В первую входят 5 книг, изданных в 1700—1838 гг. в разных городах и типографиях (Венеция, Константинополь, Шуши). Во вторую группу — 4 книги, напечатанные в Константинополе в 1699—1810 гг. в типографии известного печатника Махтеси Аствацатура, в дальнейшем его сына Ованеса и внука Погоса. В третью группу — 4 книги, напечатанные в 1811—1820 гг. в Калькутте (Индия), в типографии Авета Джитлумяна.

Этими данными дополняются сведения о деятельности некоторых армянских типографий и печатников XVIII—начала XIX вв.